

PROBLEM PRAVOSLAVLJA

Autor Prof. Filip Āorlukiaē
Nedjelja, 03 Sijeēanj 2010

PROTURJEĀNOSTI USPOSTAVE HRVATSKE PRAVOSLAVNE CRKVE

Problem pravoslavlja - ne u vjerskom, nego u politiēkom smislu - u Hrvatskoj je veæ dugo priliēno naglašen. Međutim, mi ga obiēno potiskujemo, nadajuēi se da æe se nekako sam riješiti. Nažalost, neæe, a to najbolje dokazuje zloupotreba vjerske pripadnosti u minula dva rata. Umjesto da iz toga izvuēemo pouku i pokušamo naēi rješenje, uspostava autokefalne Hrvatske Pravoslavne crkve, kao moguæe rješenje, u Hrvatskoj je na neki naēin još uvijek tabu-tema, a i samo spominjanje te moguēnosti mnogi pravoslavni hrvatski Srbi doživljavaju kao poziv na zloēin.

Veæ i samu ēinjenicu da ja kao Hrvat i katolik ponovno otvaram tu temu, mnogi od njih smatrati ēinom neprijateljstva i ne pokušavajuēi razmotriti o ēemu se zapravo radi. No problem zaista postoji i moramo tražiti rješenje. Stoga ih molim da ovo paŹljivo proēitaju i razmisle. Samo toliko. Naglašavam da ovo ne pišem ni s pozicija nacionalnog hrvatstva, niti pak katolištva. Pišem kao ēovjek, humanist, kršæanin i domoljub - građanin ove drŹave, a jedini mi je cilj u smanjenju uzroka i poticaja društvene nestabilnosti zajedniēke nam domovine.

U cilju boljeg razumijevanja, nuŹno je osvrnuti se na povijest Crkve. Kršæanstvo je izrazito nadnacionalna religija. Isus je propovijedao ēovjeku, bez obzira na sve razlike i pripadnosti. Uza sve teškoæe i progone u prva tri stoljeæa ono se tako i širilo. Nažalost, zaboravljajuēi Isusov nalog: "Bogu BoŹje, a caru carevo", kršæanstvo je u ēetvrtom stoljeæu upalo u opasnu zamku. Dovodeēi u opasnost izvornu duhovnost, ono postaje drŹavnom religijom, opredjeljujuēi se za svjetovne okvire. Crkva je i ranije bila regionalno organizirana na patrijaršije, biskupije i uŹe zajednice. Rimski je biskup smatran slijednikom sv. Petra, no u onim uvjetima od njega se traŹilo mišljenje, ili suglasnost samo u najvaŹnijim pitanjima od opæeg interesa, dok su patrijaršije imale široku autonomiju. Međutim, nakon "podrŹavljenja" poēinje borba pojedinih patrijaršija i biskupija oko jurisdikcije nad pojedinim podruējima. Nakon preseljenja cara u Konstantinopolis (Carigrad) i tamo je uspostavljena patrijaršija, koja nastoji dobiti što šire i veæe ovlasti. Zaoštravaju se i veæ ranije zapoēete polemike oko razlika u teološkim tumaēenjima Isusova nauēavanja.

Da bi se u interesu mira u Carstvu uklonile te nesuglasice, 325. g. car Konstantin saziva Prvi opæi (ekumenski) sabor u Nicei. Nešto su uskladili, ali su time otvorili nova pitanja, oko kojih su se još više zapetljali. Kasnije je sazvano još nekoliko opæih sabora, Bile su to prave svađe oko prihvatljivosti pojedinih formula vjerskih istina koje je trebalo proglasiti. Neslaganja su dovela do potpunog odvajanja nekih crkvenih zajednica u posebne Crkve (Nestorijanska, Sirijska, Koptska i još neke druge).

Propašæu zapadnog dijela Rimskog carstva u 5. stoljeæu, Carigrad je postao jedinim centrom moæi. Stoga carigradski patrijarsi nastoje da ih se po ugledu i ovlaštjenjima barem izjednaēi s rimskim biskupom. Tu su zapravo nastali korijeni potpunog razlaza Istoēne i Zapadne Crkve. Crkva je drŹavna, vlast je u Carigradu, a Rim Źivotari u potpunom ekonomskom, kulturnom i društvenom rasulu. Obe Crkve idu svaka svojim putem u organizacijskom i liturgijskom smislu. Osnivanjem Franaēke drŹave poloŹaj papa sve više jaēa, što izaziva ogorēene proteste Crkve na Istoku. Konaēno, 1054. g. jedna, Velika crkva i formalno se dijeli u dvije odvojene Crkve - i to ljutito, uz uzajamna iskljuēenja iz Crkve i proglašenja prokletstva. Povod je bio u preformuliranju ranije usvojene vjerske istine (dogme) o tomu da li Duh sveti izlazi iz Oca po Sinu, u: Oca i Sina (Filioque). U to ovdje nema potrebe šire ulaziti, tim više što su stvarni razlozi zapravo bili u potpunoj podjeli podruēja jurisdikcije.

Slabljenjem Bizanta i konaènim padom Carigrada, Istoèna Crkva doèekala je duboko zbunjena. Za razliku od Zapadne, koja je bila strogo centralizirana, Istoèna je bila podijeljena na, u velikoj mjeri autonomne, autokefalne Crkve, pa su se i meðu njima stalno pojavljivali otpori oko promjena jurisdikcije i osnivanja novih autokefalnih crkava.

Neki su hrvatski krajevi sve do 13. stoljeæa bili pod jurisdikcijom Carigrada, a bez obzira na susjedstvo Bizanta, Crkva u Srbiji je tada bila u nadležnosti Rima. Drugim rijeèima; pravoslavlje je u Hrvatskoj stotinama godina starije od onog u Srbiji, dok je nacionalno-vjersko srpsko pravoslavlje poèelo prodirati u naše krajeve tek prije 200 godina.

Obzirom na osporavanje nekih hrvatskih povijesnih podataka, ovdje æu se poslužiti podacima uzeti iz knjige D. T. Batakoviæa Nova istorija srpskog naroda objavljenoj u nakladi: Naš dom - Beograd 2000.

Citiram Istoriju: "još je car Irakilje, u prvoj polovini VII. veka, poèeo da pokrštava tek doseljene Srbe, i to posredstvom sveštenika iz Rima (...) Srpski veliki Źupan Stefan Nemanjiæ dobio je kraljevsku krunu 1217. od pape Honorija III."

Njegov je brat Rastko kaluđer, pod imenom Sava. On nije odobravao tu krunidbu, jer svoje crkvene ambicije nije mogao ostvariti u okviru centraliziranog katolištva. Stoga je od cara Teodora I. i patrijarha Manojla traŹio i uspio (1219.) dobiti pristanak da se Crkvi u Srbiji dodijeli autonomija (autokefalnost), a on je postavljen za prvog srpskog arhiepiskopa. To je poèetak Srpskog pravoslavlja.

Na èelo drŹave kasnije dolazi Dušan. On je Srbiju snaŹno proširio, pa se Źelio proglasiti carem. No, to je morao potvrditi i patrijarh, kojega Srbija nije imala. "Zbog toga je odluèio da SPC uzdigne u rang patrijaršije. Veæ poèetkom 1346. srpski je arhiepiskop Joanikije proglašen patrijarhom. DrŹavni je sabor odrŹan u Skoplju, prihvatio je proglašenje srpskog carstva i patrijaršije. (...), Dušan je u Skoplju, na Vaskrs, 16. aprila 1346. primio carsku krunu."

Zbog toga je carigradski patrijarh 1350. prokleo Dušana, srpskog patrijarha i sveæenstvo, iskljuèivši ih time iz zajednice pravoslavnih kršæana.

"Dušan je 1354. uputio izaslanstvo papi Inoæentiju VI, iskazujuæi spremnost da papsku stolicu prizna za apostolskog naslednika i vrhovnog poglavara hrišæanske crkve.". Bio je odluèio vratiti Crkvu Rimu, ali je (1355.) iznenada umro.

Dolaskom Turaka patrijaršija SPC je dokinuta. Obnovljena je 1557., a ponovno je dokinuta 1766., pa su se opet svi našli pod vlašæu Carigradske patrijaršije.

Oslobođenjem balkanskih naroda od Turske, nastale su nove drŹave, koje su uspostavile svoje autokefalne Crkve. U Austro-Ugarskoj pak djeluju èetiri podruène crkve, dok za èetiri egzarhata u BiH Vlada nije predloŹila samostalnost, pa su nakon okupacije BiH (1878.), ostale pod jurisdikcijom carigradskog patrijarha.

Kasnija uspostavljanja patrijarhata u Srbiji onemuguæivana su crkveno-politièkim sporenjima izmeðu Rusije i Austrougarske. Sve to nema nikakve veze s religijom kao takvom. U pitanju su prvenstveno drŹavne politike. Ovdje je potrebno spomenuti, da je poslije dokidanja autokefalnosti SPC, Crkva u Crnoj Gori ostala samostalnom.

Na prijelazu u 20. stoljeće, stanje je slijedeće. Ruskoj PC pridružila se i Gruzijcima. U Austrougarskoj djeluju: Crkva u Karlovcima, Bukovici, Sibiru (za mađarske Rumunje), te u Dalmaciji. Zatim imamo pet državnih crkava: Rumunjska, Bugarska, Srpska, Grčka i Crnogorska PC. Za četiri egzarhata u BiH austrougarska Vlada nije predložila crkvenu samostalnost jurisdikcijskih područja, te su nakon okupacije BiH (1878.) ostali formalno pod jurisdikcijom carigradskog Patrijarha.

Kao što su oslobođenjem balkanskih naroda od turske okupacije nastale nove države, koje su na temelju kanonskog prava PC uspostavile svoje autokefalne crkve, tako je i nakon Prvog svjetskog rata nastala nova država: Kraljevina SHS, pa je u toj državi trebalo formalno riješiti status PC. Nakon dugih pregovora, kralj Aleksandar uz veliku novčanu naknadu 1922. g. dobiva od Carigradske Patrijaršije pravo na centralizirano rješenje: priključenje svih PC na teritoriju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Srpskoj PC. Preimenovanjem države SHS u Jugoslaviju, ni Vlada, ni Patrijaršija nisu tražili preimenovanje u Jugoslavensku PC.

Raspadom Jugoslavije 1941. g. Crkva u Makedoniji pripojena je Bugarskoj PC, a crnogorska je opet postala samostalnom. Bez obzira što mislili o njezinu režimu, kao i o drugim okolnostima, novouspostavljena hrvatska država imala je po kanonskom pravu PC pravo na pokretanje postupka za samostalnost PC na svome području. No postupak priznavanja i inače traje dugo, a u okolnostima svjetskog rata, to je bilo nemoguće do kraja i formalno okončati.

No Hrvatska je izgubila rat i ponovno je priključena Jugoslaviji, ovaj put komunističkoj u kojoj je vjera odvojena od države, ali je Srpska PC ponovno dobila jurisdikciju na cijelom području države. Premda antinacionalisti, a vjerski - najblaže rečeno - nezainteresirani, komunisti su prihvatili tvrdnje srpskih nacionalista da je uspostava Hrvatske PC zločin. Stoga su svi svećenici HPC - njih 61 - osuđeni na smrt i strijeljani. Patrijarh je obješen. Ćak ni nacisti nisu pobili sve židovske rabine.

Voljom naroda i ta se Jugoslavija raspala. Definitivno! Opet je uspostavljena samostalna hrvatska država, u kojoj po svim pravilima kanona PC treba uspostaviti i samostalnost PC. No, to više ne može činiti država, nego je to dužnost svećenstva i vjernika te Crkve. Povijest minulih stoljeća učinila je da se uspostavljanem novih država stječe i pravo na autokefalnost PC, ali tomu se "matijene" crkve obično protive, a kod nas je umjesto na: "Pravoslavna", naglasak premješten na "Srpska".

Zanimljivo je da se u Novoj historiji srpskog naroda pojam "Svesrpstva" ne ostavlja mitološkoj prošlosti, nego se jasno aktualizira: "Od svih nacionalnih programa nastalih u modernom dobu, najveći značaj imalo je Načertanije (nacrta) Ilije Garašanina, sastavljano 1844. (...). Načertanje je prvi put u srpskoj politici, istaklo načelo ujedinjenja Srpstva kao najviše državne politike"... a u toj se ideologiji ključnu ulogu daje ponašanju SPC, koje je usmjereno izrazito nacionalno i državotvorno, pa je to i posebno naglašeno. Tako već u Uvodu knjige piše da je odanost Srpskoj pravoslavnoj crkvi "Vertikalna srpske historije (...)", te da je taj identitet "u posljednja dva veka, iz etničkog, versko-etničkog i protonacionalnog prerastao u nacionalni identitet."

Ova povezanost nacionalnog i državotvornog sa srpskom pravoslavljem, izvan Srbije stvara opasne društvene probleme, a posebno od početka buđenja nacionalne svijesti polovinom IX stoljeća. Stoga ova knjiga snažno aktualizira stalno potiskivanu potrebu uspostave autonomije Pravoslavne crkve u Hrvatskoj.

Buđenjem nacionalne svijesti sredinom 19. stoljeća, populistički politikanti skreću u nacionalistički hegemonizam. SPC ne samo da ih u tomu slijedi, nego hijerarhija SPC srpsko pravoslavlje čini temeljnom podlogom srpskom nacionalističkom hegemonizmu. Njoj je glavni cilj zadržati jurisdikciju i na područjima koja nikad nisu bila u sastavu srpske države. Poznato je da su i Turci i Austrougarska masovno naseljavali pripadnike pravoslavlja iz istočnih krajeva na područje Hrvatske i BiH. Bez obzira na njihovu etničku pripadnost, upisuju ih krštenjem u Srpsku PC, oni su automatski postajali Srbima. Time je SPC postala velikom "tvornicom" srpstva. Djelujući potpuno nekršćanski, u ovom zadnjem krvavom sukobu SPC se spremno pridružila Miloševićevom sotonoskom pozivu: "Svi Srbi u jednoj državi". Dogodilo se

to se dogodilo. Ti su zavedeni ljudi bili samo topovsko meso. Njihova sudbina ne zanima srbijanske hegemoniste. Zanima ih samo teritorij u kojemu ti ljudi žive. To polako (ali naom neodluenoæu i previæe polako) poeinju shvaæati i mnogi Srbi izvan Srbije, a to nam pruža ansu za mir u budućnosti.

I pored otrog protivljenja hijerarhije SPC, PC je u Makedoniji veæ praktièno samostalna. Proglaena je i samostalnost PC u Crnoj Gori. Pa za to to ne bi smjele uèiniti i PC u Hrvatskoj i BiH? To su samostalne države. Da li bi pravoslavnicima u tim državama automatski bilo oduzeto njihovo srpsko nacionalno opredjeljenje? Veæina ljudi ne zna, a nacionalistièki politikanti preuæuju da postoje, npr. Mađarska, Poljska i Finska PC, premda u tim crkvama praktièno nema pripadnika veæinskih naroda tih država - pa ipak pripadnicima nacionalnih manjina nitko ne osporava njihovu nacionalnu pripadnost. Bjelorus je ostao Bjelorus - državljanin Poljske.

Poticanjem ekumenizma i međureligijskog dijaloga bavim se veæ preko trideset godina. Neposredno pred rat, na posebno organiziranim tribinama, na tu sam temu držao nekoliko uspješnih predavanja. Obièno su bili prisutni i pravoslavni sveæenici, ali se nisu javljali za rijeè. Kasnije sam razgovarao s jednim od njih. Pitao sam ga da li sam pogrijeio u ocjeni ponaanja hijerarhije SPC. Ako jesam, rado æu to ispraviti. Odgovorio mi je da se kao hriæanin i èovjek potpuno slaže sa mnom, ali: "ja to pred ovim nam ne smijem govoriti". Drugi mi je rekao: "U ovoj uzavreloj situaciji, moji bi me ispekli na ražnju". Tragièno.

Nema viæe ražnjeva. Źao mi je srpskog naroda, to kao u Domaniæevoj "Dangi" slijepo slijedi slijepi voæe. Jedina Institucionalna veza koja nas joæ veže s Beogradom je SPC. Imaju li pravoslavni građani Hrvatske snage i mudrosti, da u svojoj domovini Hrvatskoj proglase svoju autokefalnu Crkvu, koja može i treba biti u prijateljskim vezama s SPC, ali ne i o njoj ovisna? To je u interesu mira i stabilnost. Isus je svoje uèenike pozdravljao iskljuèivo pozdravom: "Mir vama!".